

ÖZNE

Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları

ROMAN ve FELSEFE

ÖZNE

43. Kitap-Güz 2025

Roman ve Felsefe

THE *Philosopher's* INDEX

ÖZNE

Güz 2025 - 43. Kitap
Roman ve Felsefe

Kurucusu-Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa GÜNAY (Çukurova Üniv.)

Yayın Kurulu

Birdal Akar, Yasemin Akış, Zehragül Aşkın,
Esra Çağrı, Aylin Çankaya, H. Haluk Erdem,
Sadık Erol Er, Mustafa Günay, Celal Gürbüz,
Güncel Önkıl, Semir Temiz.

Bu Sayının Editörleri

Dr. Hale Seval
Doç. Dr. Mustafa Günay (Çukurova Üniv.)

İletişim

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü
01330 Balcalı/Adana/Türkiye

e-posta: mgunay@cu.edu.tr,
f.mustafagunay@gmail.com

Web adresi: <http://oznefelsefesanat.blogspot.com>

Kurumsal Abonelik: 2000 TL
Posta çeki: 1097014-
Mustafa Günay adına

ISBN: 978-625-396-719-2

Baskıya Ön Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Yayıncı Sertifika No: 52493
Baskı: Sebat Ofset
Sertifika No: 74481

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahiplata Mah. M. Muzafer Cad. No: 41/1
Meram / Konya
Tel: 0332 353 62 65 - 66

www.cizgikitabevi.com

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Oğuz Adanır (9 Eylül Üniv.),
Prof. Dr. Hasan Aslan (Akdeniz Üniv.),
Prof. Dr. Zehragül Aşkın (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Gönül Bünyadzade (Azerbaycan
Milli Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Sebahattin Çevikbaş (Muğla Üniv.),
Prof. Dr. Betül Çotuksöken (Maltepe Üniv.),
Prof. Dr. A. Kadir Çüçen (Uludağ Üniv.),
Prof. Dr. H. Haluk Erdem (Ankara Üniv.),
Prof. Dr. Hatice Nur Beyaz Erkızan (Muğla Üniv.),
Prof. Dr. Doğan Göçmen (9 Eylül Üniv.)
Prof. Dr. Ülker Gökberk (Reed College-Amerika)
Prof. Dr. Sevinç Güçlü (Akdeniz Üniv.),
Prof. Dr. Adnan Gümüş (Çukurova Üniv.),

Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan (Muğla Üniv.),
Prof. Dr. Selahaddin Halilov (Azerbaycan Milli
Bilimler Akademisi),
Prof. Dr. Vanessa Lemm (Flinders Üniversitesi-
Avustralya)
Prof. Dr. Ali Utku (Atatürk Üniv.),
Prof. Dr. Ahmet Sarı (Atatürk Üniv.)
Prof. Dr. Ebulfez Suleymanov (Üsküdar Üniv.),
Prof. Dr. Gina Zavota (Kent State Üniversitesi-ABD)
Prof. Dr. Sadık Erol Er (Çukurova Üniv.)
Prof. Dr. Vefa Taşdelen (Yıldız Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Gerrit Steunebrink (Radboud Üniversitesi-
Hollanda)
Doç. Dr. Marzena Jakubczak (Cracow Üniv.-
Polonya)
Doç. Dr. Mustafa Günay (Çukurova Üniv.),
Dr. Adnan Onart (Boston Üniversitesi-Amerika)

Bu Sayının Hakemleri:

Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan
Prof. Dr. H. Haluk Erdem
Prof. Dr. Sadık Erol Er
Doç. Dr. Mustafa Günay
Doç. Dr. Mehmet Özcan
Doç. Dr. Aziz Şeker
Doç. Dr. Ceyhan Akın Cengiz
Dr. Öğretim Üyesi. Birdal Akar
Dr. Öğretim Üyesi. Deniz Kanit
Dr. Hale Seval
Dr. Ece Saraçoğlu

Yıl: 21 - Sayı: 43

Baskı Tarihi: Aralık 2025

Özne hakemli bir yayındır. Yılda iki kez çıkar.
Philosopher's Index içinde yer almaktadır.

İçindekiler

Hegel ve Lukács'da Roman Kuramı / Allen Speight (Çev). Erdem Baykal	13
Felsefe Romanı (Bir Taslak) / Fatih Tepebaşı	27
Modern Romanda Özne (Hermenötik Bir Yaklaşım) / Cemal Sakallı	43
Teknolojik Yüceden Postmodern Yüceye / Kubilay Aktulum	57
<i>Odyssey</i> Destanı'nı Antropontoloji Üzerinden Bir Okuma Denemesi / Hâle Seval	73
Tragedyadan Romana: Antigone Felsefesi / Sinem Geyik	83
Hakikat, İktidar ve Adalet: Oidipus Meselinin Foucaultcu Bir Yorumu / Gültekin Sat	109
XIX. Yüzyılın Gerçekçi Başyapıtlarındaki Felsefi Temalara Estetik Bir Bakış / Ali Tımuçin	127
Marksist Estetik Çerçevesinde "Çelik Böyle Sertleşti" Romanının İncelenmesi / Sabriye Akkul	147
Romanda Tamamlanmamışlık: Novalis, Heinrich Von Ofterdingen / Dilek Barutçu	159
Tekerrür ve Yad Etme Arasında: Tekerrür ve Zaman Sığınağı Romanlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi / Demhat Abi	175
Kafka'da Bazı Anlatı Parçaları / Özgür Taburoğlu	191
Proust'un <i>Kayıp Zamanın İzinde I, Swannlar'ın Tarafı</i> Romanında Aşk Felsefesi / Metin Bal	201
Martin Heidegger'in Ölüm Anlayışıyla Felsefi Bir Romanı Okumak / Hatice Karataş	227
Felsefe Sorunlarının Edebi Temsili: José Saramago'nun <i>Baltasar ile Blimunda</i> ve <i>Bütün İsimler</i> Romanları / Yeliz Sığınır	241
Sartre'in <i>Varlık ve Hiçlik</i> Eseri ile <i>Bulanık</i> Romanı Bağlamında İç Daralması Kavramının İrdelenmesi / Bülent Oskay	257
Iris Murdoch ve Edebiyatın Etik Dönüşü: Ahlakî Bir Form Olarak Roman / Ceylan Çoşkun Kalın	269
Modernitenin ve Geleneğin İçinde ve Ötesinde Tanpınar'la Birlikte Düşünmek / Mehmet Ali Gülpınar	297
Tanpınar'ın <i>Huzur</i> Romanında Türk Modernleşmesi ve Eşikteki İnsan / Emrullah Kılıç	323
Sartre'in <i>Bulanık</i> 'sından Oğuz Atay'ın <i>Tutunamayanlar</i> 'ına Varoluşçu Pencereden Bakmak / Barış Çokaz	339
Yaşar Kemal'in <i>Deniz Küstü</i> Romanında Kent ve Göç Bağlamında "Değişim"i Ele Almak / Aziz Şeker - Gökhan Kurt	355
<i>Reha</i> : Nurettin Topçu'dan N/asilin Labirentinde Bir İsyan / Rümeysa Nur Görgöz	371

İhsan Oktay Anar: Makineler, Minyatürler ve Karton Adamlar / Özgür Taburoğlu	385
Hayrettin Ökçesiz'in Dört Kısa Romanında Bazı Felsefi Sorunlar / Mustafa Günay	399
Roman, Felsefe ve Distopya: İnsan, Mekân ve Zaman Üzerine Akademik-Edebi Bir İnceleme / Rabia Kaçmaz	409
Dil, İletişim ve İktidar Üçgeninde Distopik Bir Roman Olarak <i>Sıcak Kafa</i> / Canan Sevinç.....	419
Postmodern Kültür Açısından Chuck Palahniuk'un Alışılmış Aşırılıklar Dünyası / Engin Ümer	439
Tarihin Sonu, Yeni Bir Distopya: Antroposen Çağ ve Antroposen Roman / Volkan Koyutürk	453

Dosya Dışı

Spinoza'nın Sevinci ve İran Sineması En Sevdığım Pastam/ Key-e mahbub-e man / Hâle Seval.....	471
Düzenin Suyundaki Yengeçler / Ahmet Rasim Kalaycı	479
İnsan Doğasının Dönüşümü: Sentetik Biyoloji Devriminden Dıybio Hareketine Sentetik Biyoloji, Biohacking ve İnsan Güçlendirme Üzerine Felsefi Bir İnceleme / Rabia Tuba Güçel	501
İnsanın Varoluşsal Anlam Arayışı / Hasan Gençcan	523

PROUST'UN KAYIP ZAMANIN İZİNDE I, SWANNLAR'IN TARAFI ROMANINDA AŞK FELSEFESİ

Metin BAL*

Özet: Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* yapıtının felsefi değeri bir entelektüelin çöküşü ve diğer taraftan başka bir entelektüelin doğuşu sürecinin tüm ayrıntılarıyla nasıl gerçekleştiğini anlatmasından kaynaklanır. "Giriş" bölümünde *Kayıp Zamanın İzinde* yapıtı ve ilk cildi olan *Swannlar'ın Tarafı* ve anlatıcı Marcel'in yazı ile bağlantısı aşk konusu bağlamında açıklanır. "Birinci Bölüm"ü oluşturan "Arzuları Tatma Yolu Olarak Hatıra, Şeyleri Örgütlemenin Monoliti Olarak Çağrı ve Şeylerin Hakikatine Tanık Kılan Sanat" bölümünde Marcel için zamanı yakalamanın anlamı ve aygıtları ortaya konulur. "İkinci Bölüm"de, "Marcel'e Göre Aşk Tanımları ve Marcel'in Aşkla İlgili Düşüncelerinin Aşk Hakkındaki İlk Felsefe Yapıtı Platon'un *Symposion* Diyaloğu Işığında Değerlendirilmesi" başlığı altında Marcel'e göre aşk tanımları *Symposion* diyalogunda birbirinden ayrılan aşk görüşleri perspektifinden değerlendirilir. Sonuç bölümünde ise *Swannlar'ın Tarafı* romanının aşk felsefesi bakımından düşündürdüğü pratik sonuçlara varılır.

Anahtar Sözcükler: Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde*, *Swann'ların Tarafı*, Aşk Felsefesi, *Symposion*

Philosophy of Love in Proust's *In Search of Lost Time I, Swann's Way*

Abstract: The philosophical value of Marcel Proust's *In Search of Lost Time* comes from the fact that it explains in detail how the process of the downfall of one intellectual and the birth of another intellectual take place. In the "Introduction" section, the work *In Search of Lost Time*, its first volume *Swann's Way* and the narrator Marcel's connection to writing are explained in the context of the theme of love. In the First Chapter, "Memory as a Way of Tasting Desires, Call as a Monolith of Organizing Things and Art as a Testimony to The Truth of Things" the meaning and devices of capturing time for Marcel are revealed. In the "Second Chapter", under the title of

* Prof. Dr., DEÜ Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi, www.metinbal.net, balmetin@gmail.com

"Definitions of Love According to Marcel and Evaluation of Marcel's *Thoughts on Love in Light of Plato's Symposium Dialogue, The First Philosophical Work on Love*", the definitions of love according to Marcel are evaluated from the perspective of the views of love that differ from each other in the *Symposium* dialogue. In the conclusion, practical inferences that the novel *Swann's Way* suggests in terms of the philosophy of love are made.

Keywords: Marcel Proust, In Search of Lost Time I, Swann's Way, Philosophy of Love, The Symposium

"Bir sokağa saparım... ama... kalbimin içinde bir sokağa..."¹
(Proust, 2019: 70)

Giriş

Ele alacağım yapıt Marcel Proust'un (1871 – 18 Kasım 1922) yedi ciltten oluşan *Kayıp Zamanın İzinde*² (1913 - 1927) roman dizisinin ilki olan *Swann'ların Tarafı* (1913) adlı kitabıdır. Proust'un yarattığı romanın kahramanı aynı zamanda öykünün anlatıcısı Marcel'dir. *Swann'ların Tarafı* romanı, adını Marcel'in ailesiyle birlikte yaşadığı evin konumundan alır: "Combray çevresinde, gezinti yapılacak iki "taraf" vardı; bunlar birbirlerine o kadar zıt yönlerdeydiler ki, ikisine gitmek için, evden dışarıya iki ayrı kapıdan çıkardık: Biri yolda (:s. 137) M. Swann'ın arazisinin önünden geçtiğimizden, Swann'ların tarafı diye de adlandırdığımız Méséglise-la-Vineuse tarafıydı, öbürü de Guermantes tarafı." (Proust, 2019: 138)

Swann'ların Tarafı Marcel'in çocukluğuyla başlar. Bunun ardından, Swann'ın aşkına odaklanır. Swann'ın aşk öyküsünün baskın duygu durumu kıskançlıktır. Kıskançlığın nedeni bütünüyle sahip olma arzusudur. Konu aşk olduğunda, kişi sahip olmak istediği şeye, bu şeyin varlığını oluşturan her şeye asla sahip olamayacağının farkında olmadıkça, onda bu şeyle ya da

¹ s. 70. *Swann'ların Tarafı*, "Birinci Bölüm", İçinde: ss. 2-438. Proust, Marcel (2019) *Kayıp Zamanın İzinde*, I. Cilt, *Swann'ların Tarafı*; *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*; *Guermantes Tarafı*, çev. Roza Hakmen, İstanbul: YKY. *Swann'ların Tarafı* romanına bu makalede ST kısaltmasıyla referans verilir. Türkçe'de *Swann'ların Tarafı* romanının, bunun dışında, ayrı bir kitap olarak da baskısı mevcuttur: Proust, Marcel (2022) *Swann'ların Tarafı*, çev. Roza Hakmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

² Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* (1913 - 1927) yapıtını oluşturan 7 cilt roman: 1-) Proust, Marcel (2022) *Swann'ların Tarafı* (1913) çev. Roza Hakmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2-) Proust, Marcel (2021) *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* (1918) çev. Roza Hakmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 3-) Proust, Marcel (2021) *Guermantes Tarafı* (1920) çev. Roza Hakmen, İstanbul: YKY. 4-) Proust, Marcel (2021) *Sodom ve Gomorra* (1921) çev. Roza Hakmen, İstanbul: YKY. 5-) Proust, Marcel (2022) *Malpus* (1923) çev. Roza Hakmen, İstanbul: YKY. 6-) Proust, Marcel (2022) *Albertine Kayıp* (1925) çev. Roza Hakmen, İstanbul: YKY. 7-) Proust, Marcel (2021) *Yakalanan Zaman* (1927) çev. Roza Hakmen, İstanbul: YKY.

sevgiliyle ilgili olarak uyanan sürekli duygu kıskançlık olacaktır. Sevgiliye tümüyle sahip olamadığını düşünen bir aşıkta, onun kontrolü dışındaki her şeye ilişkin uyanan sürekli duygu ise kuşku olacaktır çünkü onun kontrolü dışındaki her şeyin onun yüreğinde ve zihninde salgıladığı şey aldatılıyor olmaktadır. Kişi ne kadar aldatılmış biriyse diğeri de o kadar aldatılmış biridir çünkü nedeni kanıtlı olmayan bir şey kişinin kendisini, diğer herkesi ve her şeyi kuşkulu hale getirir. *Swann'ların Tarafı* romanının aşk olayının kahramanını Swann'ın durumu işte budur.

Paris sosyetesinin gözde entelektüeli Swann aşk kurbanı olmuştur. Başka bir deyişle zamanı yakalayamamıştır. Swann'ın aşkı, henüz yetişmekte olan Marcel için kendi yüreğini ve zihnini yönlendirme çabasında üstün bir etkiye sahip uyarıcıdır. Marcel Swann'ın düştüğü hatanın izini sürerek, henüz oluşmaya başlayan öyküsünün başkasının bir yan olayı olarak kalmasına izin vermez. Marcel "duygularımızla onların olağan ifadesi arasında" bir "uyumsuzluk" olduğunu gözlemler ve "bu muğlak sözlerle yetinmeyip", duyduğu hayranlığa "bir açıklama getirmeye" çalışır. (Proust, 2019: 159) Marcel'in yazmaya duyduğu ilginin temel nedeni işte budur. Marcel kendisini bir yazı enstrümanına dönüştürerek, kalemiyle zamanı yakalamaya çalışır. Anlatıcı Marcel iyi bir gözlemcidir. Marcel yaşıyordu fakat o zamanlar henüz anlamlandıramıyordu. Marcel'in bu romanında, insanın karanlık kalmış aşk dünyası içinde, sanki kendi oturma odası gibi rahatça dolaşan bir yazar görüyoruz çünkü ona göre baktığımız şeyler, gerçekten karanlık değillerdir. Böylece Marcel bu anlatısıyla "karanlığın kaleydoskopu"nu, karanlığın çiçek dürbününü icat eder. (Proust, 2019: 8) "Zihnim bu karanlığı sebepsiz, anlaşılmaz, gerçekten karanlık bir şey olarak algıladı." (Proust, 2019: 7) "Kayıp zamanın izinde" sözcüğü, bu nedenle, Marcel'in, yaşamı boyunca, *Yakalanan Zaman* romanına kadar tüm çabasının adıdır. Swann zamanı yakalayamamıştır çünkü Odette'in öyküsünün bir yan olayı olarak kalmıştır. Bu acemi zaman tuzağı kurbanı, "Açıl susam açıl!" Der ve bildiği kapılar da kapanır çünkü o *Binbir Gece Masalları*'ndaki Alaaddin'in öyküsünün cümlecigiydi.

Swann'ın sürdürdüğü yaşamın çöküşe neden olan ve anestetik durumunu Marcel "manevi istila" olarak adlandırır. (Proust, 2019: 32) Marcel "anestesi sayesinde geçirmekte olduğu ameliyatı hiçbir şey hissetmeden, tamamen bilinçli bir şekilde izleyen bir hasta" yaşamı sürdürdüğünü farkederek ve zihnine nüfuz eden düşüncelerin "güzellik unsurlarını" dışarıda bırakmasına son vermek ister. (Proust, 2019: 29) Kişi maruz kaldığı manevi istilaya kendi eliyle izin verir. Swann bu manevi istilaya yüreğinden yükselen aşkıyla

izin verir. Swann Odette'in değerleriyle değil kendi değerlerini ona yükleyerek, kendisine yanılısma yaşatarak kendisini Odette'le bir aşk olayı içinde bulur. Aşık Swann sevgilisi Odette'i Sandro Botticelli'nin (Floransa, İtalya 1444 - 1510) *Musa'nın Yaşamındaki Olaylar* (1482) fresk tablosundaki genç kız Tsippora³'ya benzetir. Bu benzetme Swann'ın entelektüel yeteneğinin çöküşünün başlangıcıdır. Swann başlattığı bu manevi istilayı kısa zamanda bir alışkanlık haline getirir. Böylece Swann'ın çekeceği azap sürekli hale gelir. Marcel'e göre kişinin azap çekmesine göz yuman şey alışkanlıktır. (Proust, 2019: 14) Swann'ın felsefe, edebiyat, resim, müzik, vb. entelektüel tüm değerleri, bırakması neredeyse imkansız görünen alışkanlıkla harcanır. Bu geniş sürecinin harcanan en dokunaklı değeri müzik olur. Swann'ın Odette'e duyduğu aşkın tüm öyküsünün kristalize haline anlatıcı Marcel şarkı ya da "cümlecik" der. (Proust, 2019: 215)

Yaşantıların deneyim haline getirilmesi zihinsel bir çaba gerektirir. Bunu yapamayan bir kimsenin alıcı ya da duyu organları körelmeye ve dumura uğramaya kısacası atrofi⁴ye mahkumdur. Çoğunluğun atrofiden muzdarip karanlıkta kalmış yaşamına bir alternatif olarak Marcel *hipertrofik*⁵ bir yaklaşımla alıcı organlarını büyütüp canlandırarak, yaşantılarını herkes için elle tutulur ve deneyimlenebilir kılacak şekilde aydınlatır. Bu anesteziye ve atrofiye uğratılmış duyulara ve böylece kaotik hale getirilmiş zihne sağlıkları yeniden nasıl kazandırılabilir? Marcel bunun bir tedavisini ilkin Swann'ın günlük okumayı gazeteye tercih ediyor olma zevkinde bulur. Swann, Amédée'ye: "Bir günlük sadece, ama hiç değilse de çok güzel yazılmış bir günlük; bu da sabah akşam okumak zorunda olduğumuzu zannettiğimiz o sıkıcı gazetelerle karşılaştırılınca, önemli bir fark." (Proust, 2019: 30) Yine aynı sayfada, Swann: "Benim gazetelerde eleştirdiğim şey, her gün dikkatimizi önemsiz şeylere çekmeleri; oysa en önemli konuların işlendiği kitapları hayatta üç veya dört kere okuyoruz. Madem her sabah gazetenin şeridini heyecanla koparıyoruz, demek ki bir değişiklik yapıp gazeteye, ne bileyim ben... Pascal'ın *Düşünceler*'ini koymaları gerekir." (Proust, 2019: 30)

³ Tsippora, Sippora ya da Zipporah sözcüğü İbranice'de "kuş" anlamına gelir. Tsippora Tevrat'ta ilk olarak "Çıkış, Musa'nın İkinci Kitabı" bölümünde, BAP 2'de geçer: "Ve Midyan kahininin yedi kızı vardı; ve gelip su çektiler, ve babalarının sürüsünü suvarmak için tekneleri doldurdular. Ve çobanlar gelip onları kovdular; fakat Musa kalktı, ve onlara yardım edip sürülerini suvardı. Ve babaları Reuel'e (Yetro'ya) geldikleri zaman, o dedi: Nasıl oldu da, bugün çabuk geldiniz? Ve dediler: Mısırlı bir adam bizi çobanların elinden kurtardı, ve bizim için de su çekip sürüyü suvardı. Ve kızlarına dedi: Ve o nerede? Bu adamı niçin bıraktınız? Onu çağırın da ekmek yesin. Ve Musa o adamla oturmağa razı oldu; o da kızı Tsippora'yı Musa'ya verdi." s. 57. *Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil*, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2006.

⁴ Körelme, normal bir organın sonradan küçülmesi.

⁵ Doku ya da organın aşırı gelişmesi.

Marcel deneyimlerini anlamlandırarak öyküsüne bağlamak ve böylece zamanı yakalayabilmek için görme yetisi üzerinde çalışır. Sağlıklı bir görme yetisi geliştirmeye yardımcı olmak için Marcel "stereoskop"ik (Proust, 2019: 76) ve binoküler görme yeteneğini geliştirip canlı tutmaya çalışarak, kendi memnuniyeti pahasına, düşünmeyi isteklerden bağımsızlaştırmaya çalışır: "Böyle bir şeyi istemediğime göre, nasıl düşünebilirdim?" (Proust, 2019: 83)

Marcel başından geçen, tanık olduğu ya da sözcükler, renkler ve sesler yoluyla kendisine aktarılan şeyleri birer yan olay olarak kendi öyküsünü kurarak zamanı yakalama konusunda ağır ve uzun soluklu bir çaba gösterir. Bu çabası öyle bir noktaya varır ki bir çay fincanından bile içinde yaşadığı kenti çıkarabilir: "Bahçeleriyle bütün kent çay fincanından dışarı fırladı." (Proust, 2019: 52) Şeyler Marcel için, o düşünmeye zaman bulup hatırlayınca var oluyorlar. Marcel için şeyler, onun düşüncelerini birer yankı olarak uyandıran çağrının iletkenleridirler. Bu çağrı Marcel'i zamanı, geçmiş, gelecek, şimdi ve anda tüm bu üçünün birleştiği dört boyutlu halde yakalamaya sevk eden olimpik bir medium, aygıt ya da monolittir.

1-) Arzuları Tatma Yolu Olarak Hatıra, Şeyleri Örgütlemenin Monoliti Olarak Çağrı ve Şeylerin Hakikatine Tanık Kılan Sanat

Marcel için zaman hatıralarda cisimselleşir. Kilisede "koroyesindeki mezar taşları bile cansız ve sert bir madde değildiler, çünkü zaman onları yumuşatmış, bal gibi akışkanlaştırmıştı." (Proust, 2019: 63) Bu haliyle zaman "dördüncü boyut"tur (Proust, 2019: 65) çünkü şeyleri maddiyatından arındırıp hareketli kılan şeydir zaman. Bir hatıradaki akışkanlık kazanan şeyler varlıklarını sürdürürler. Böylece "hatıra" tek bir refleksiyon anında tüm zamanın belirmesidir. Böylece Marcel'in kabul ettiği gerçeklik yalnızca hafızada, hatıralarla oluşturulabilen şeydir. Ona göre, ait oldukları geçmişte imkansız görünen şeyler, hatıralarda tersine dönebilir. "İçimdeki yaratıcı inanç tükenmiş, bana ilk kez gösterilen bir çiçeği gerçek bir çiçek gibi göremiyorum artık." (Proust, 2019: 187) Zamanı yakalama çabasındaki başarı Marcel'e göre hatıraların bilincin aydınlık yüzeyine ulaştırılmasıyla gerçekleştirilir. Marcel için hatıralar bilincin aydınlık yüzeyine ulaşmadıkça zaman yakalanmış sayılmayacak. "Bu hatıra özdeş bir anın çekiminin ta uzaklardan gelip benliğimin derinliklerinde kışkırttığı, coşturduğu, deştiği o geçmişteki an bilincimin aydınlık yüzeyine ulaşacak mı?" (Proust, 2019: 50)

Hatırayı taşımaya devam eden nedir? Sorusunun cevabını Marcel şöyle verir: "Ne var ki, uzak bir geçmişten geriye hiçbir şey kalmadığında, insanlar

öldükten, nesneler yok olduktan sonra, bir tek, onlardan daha kırılgan, ama daha uzun ömürlü, daha maddeden yoksun, daha sürekli, daha sadık olan koku ve tat, daha çok uzun bir süre, ruhlar gibi diğer her şeyin yıkıntısı üzerinde hatırlamaya, beklemeye, ummaya, neredeyse elle tutulamayan damlacıklarının üstünde, bükülmeden hatıranın devasa yapısını taşımaya devam ederler.” (Proust, 2019: 50)

Marcel için hatırlamak arzuladığımız şeyleri tadabilmenin onları canlandırabilmenin bir yoludur. “Tıpkı arzuladıkları bir şehri gözleriyle görmek için seyahate çıkan ve hayatın büyüsunü gerçeklikte tadabileceklerini zanneden insanlar gibi, ona kavuşmaya hasrederdim kendimi. Hatırası yavaş yavaş silinirdi, rüyamdaki kızı unutturdum.” (Proust, 2019: 9) “Varoluş hissinin taşırdım sadece; bir mağara adamından daha aciz olurdum; ama sonra, hatıra denen şey [...] kendi başıma içinden çıkamayacağım bu boşluktan (:s. 9) beni çekip almak üzere gökyüzünden uzatılmış bir yardım eli gibi, bana geri dönerdi; uygarlığın asırlarını bir saniyede aşırırdım.” (Proust, 2019: 10) Hatırlamak, şeylerin içinde varolduğumuzun, meydana geldiğimizin farkına varmak demektir. Varolmak, şeylerin içinde olmaktır: “Akşam yemeğinden sonra bir koltukta oturur halde uyuklarsa, o zaman yörüngesinden çıkan dünyalar iyice allak bullak olacak, sihirli koltuk zamanda ve uzayda son sürat dolaştıracaktır kendisini; gözlerini açtığı an, birkaç ay önce, başka bir ülkede yatmış olduğunu zannedecektir.” (Proust, 2019: 9)

Marcel’e göre şeyler hakkındaki düşünceler, onlar hakkındaki izlenimlerden daha canlı olabilir. Bu bakımdan Marcel, Platon’un idealizmine yakın durur çünkü Platon’da gerçeklerle bağ kurmanın bir yolu da *anamnesis*, anımsama ya da hatırlama eylemidir. Gerçeği kavramanın ya da gölgelerden kurtulmanın yolu onları birbirine bağlamaktır. Böylece, insan zihninde oluşturdıkları kaos içinde dağınık durumdaki görünüşler ya da gölgeler anımsamayla birbirlerine bağlanabilirler. Marcel’in zihnindeki bu karmaşayı düzenlemenin sonucu *Kayıp Zamanın İzinde* yapıtıdır. *Kayıp Zamanın İzinde* yapıtı Marcel’in kendi eliyle düzenlenmiş zihnidir. Bu öykünün okuru kendisini Marcel’in zihninin içinde bulur. Yapıtı oluşturan 7 cilt romanı okumayı tamamlayan bir kimsede bu anlatının uyandıracığı etki, okurun kendi zihinsel dağınıklığı için harekete geçip benzer bir yapıt oluşturma girişimidir.

Şeylerin varolmaları ve varlıklarını sürdürmelerini Marcel öyle takip eder ki “Düşünmeye zaman bulamazdım.” Der. Şeyler, düşünmeye zaman bulamadan varolurlar. Marcel için varlık ve yaşam her zaman önden gider. Edebiyat, aşk ve düşünceler varlığı, yaşamı izler. Marcel daha çocuklukta

Platoncu, logosentrik, sözmerkezcil, kısacası, realist düşünme tutumundan vazgeçmiş ve fenomen, görünüş, kesit ya da profil merkezli düşünme tarzına geçmiştir. Bunu yaparken sözcüklerden vazgeçmez fakat sözcükleri şeyleri kesitleriyle görünür kılan bir manzara içinde görür. Bu hakikati Marcel, daha çocuklukta, onu büyük bir yazar olma hayaline sevk eden kitap okuma deneyiminde de bulur. Marcel sözcüklerin alternatif bir gerçeklik yaratma gücünün farkındadır. Sadece adını bile söylemek şeylere “nesnel ve sessel bir varlık kazandır”ır. (Proust, 2019: 131) Edebiyat konusunda ilk ilham kaynağı yazar Bergotte’tan kısa bir süre sonra vazgeçmesinin nedeni budur: “Hâlâ elimde zannettiğim kitabı bırakıp ışığımı söndürmek isterdim; az önce okuduklarım hakkında fikir yürütmeye uyurken de devam ederdim, ama fikirlerim biraz farklı bir seyir izlerdi; kitapta sözü edilen şey benmişim gibi gelirdi bana.” (Proust, 2019: 7) Marcel’in zamanı yakalama çabası onda her şeyi açık kılar ya da bilincin dışında kalan bir bilinçdışı ya da bilinç ötesi alanına gerek kalmaz. Marcel böylece zamanı kayıp hale getiren şeyleri birer birer bilinç alanına kazandırır. Örneğin bilinçdışının ünlü konusu “uyku” ve “düşler”i Marcel’de bilincin aydınlık dünyasına kazandırılır: “Uyuyan kişi, saatlerin akışından, yılların ve dünyaların sıralanmasından oluşan bir halkayla (haleyle) çevrelenmiştir.” (Proust, 2019: 9) Marcel, uyku ve düşlerini de kapsayacak şekilde şeylerin nasıl varolduğuna, oluşa dikkat ediyor. Kendisinin de bunlarla birlikte nasıl meydana geldiğini gözlemliyor. Marcel’in anlattığı *Kayıp Zamanın İzinde* öyküsü, onun başına gelenlerin, yaşamının, nasıl varolup yokolduğunun belgesidir.

Marcel için kalkış noktası düşüncelerin, ruhun ya da psişik varolanın geçici nitelikleri oldukları “beden”dir. “Zihnimin katiyen unutmamış olması gereken bir geçmişin vefalı bekçileri olan bedenim ve üstüne yatmış olduğum tarafım.” (Proust, 2019: 10) Bu tutumuyla öykünün anlatıcısı ve kahramanı Marcel, Schopenhauer’in istemeyle mücadele eden trajik kahramanı ya da Nietzsche’nin nihilist atmosferi tasfiye etmek için yükselen ve batan güneş gibi önce inzivaya çekilen ve ardından yeryüzünün anlamıyla insanlar arasına dönen Zerdüş’tü ya da Virginia Woolf’un Orlando’su gibi modernist yazının görkemli kahramanlarından biri olarak insanlık hafızasındaki yerini alır.

Marcel modernizmin derinlik modellerinden biri olan Husserl’in kurduğu fenomenolojinin “olgulara dönüş” ya da “şeylere dönüş” (Zurück zu den Sachen selbst!) çağrısını eşzamanlı olarak kendi anlatısında sergiler. Olgulardan kendisini bağımsızlaştıran bir zihnin yanılgılarını *Kayıp Zamanın İzinde* yapıtının yedi cildinde de birçok karakterin yaşamında gösterir. Marcel

olgulardan, şeylerden kopmuş ve böylece kavramları, düşünceleri yaşamın önüne koyarak onun kılavuzu yapmış bir zihnin nasıl hüsrana uğradığını alışkanlıkları ve önyargıları anlatıyı oluşturan karakterlerin yaşamlarında ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak belgeler: ““Tanıdığımız birini görmek” diye adlandırdığımız basit eylem bile, kısmen zihinsel bir eylemdir. Baktığımız insanın dış görünüşünü ona ilişkin bütün kavramlarımızla doldururuz ve gözümüzde canlandırdığımız bütün içinde, hiç şüphesiz bu kavramlar daha fazla yer tutar.” (Proust, 2019: 23)

Marcel için insanları tanımın atmosferi sanat yapıtlarıdır. Marcel’in, yine modernitenin filozoflarından, “Hakikat yüzünden ölmeyelim diye sanat var.” Ve “gerçek” yerine “gerçeklik yanılsaması” üreten aktör olarak sanatı felsefe disiplinlerinin zirvesine yerleştiren Nietzsche ile görüş birliği içinde olduğu görülebilir. Sanat yapıtlarının sağladığı “kültür” çoğunlukla “mesleki uzmanlıkların” envanterine hapsedilir. Marcel “edebiyat ve sanat kültürü”nü günlük “sohbetlerinde yansıtan kişilerden” biri olan Legrandin’in bu durumu değiştirmiş olduğuna tanık olur. (Proust, 2019: 71)

Marcel için dünya bir sanat yapıtı ortaya koyar. Marcel çevresindeki kimseleri bu sanat yapıtının bir ayrıntısı olarak görür ve bu sanat yapıtının gösterdiği manzaranın onun zihninde görünür kıldığı kesitler yoluyla o şeyleri betimler. Swann’ın da yaptığı gibi, karşılaştığı kişileri sanat yapıtlarındaki figürlere benzetmek Marcel için onları tanımın bir yoludur. İnsanları tanımın bu estetik yolunda, öykünün iki aşığı, Swann ve Marcel, sevgilileri Odette, Gilberte ve son olarak Albertine ile buluşurlar. Swann ve Marcel sadece sevgililerini değil, örneğin Marcel ev hizmetçileri olan Françoise’yı da sanat yapıtlarının sunduğu manzara içinde görür:

“Koridorun küçük kapısının eşiğinde, bir nişin içindeki azize heykeltciği gibi kıpırtısız, ayakta duran Françoise’a ait olurdu bu tebessüm.” (Proust, 2019: 57) “Françoise, bir ailenin fertleri arasındaki görünmez kan bağına Yunanlı trajedi yazarları kadar saygı duyardı.” (Proust, 2019: 57) Françoise’ın “halamın başını yastıktan kaldırırken yüzünde beliren saf ve gayretkeş ifade, baygın Meryem Ana’nın etrafında, ellerinde mumlarla dört dönen, kabartmalardaki küçük meleklerin ifadesine benzerdi.” (Proust, 2019: 155)

Kendisini karmaşık, zor bir durumda bulan bir kimseyi, bu durumdan çıkış yollarının en yakını ve en kolay yoldan bulunacak olanını “ağır ve zor bir aydınlanmaya tercih” etti diye kınayıp hor göremeyiz. (Proust, 2019: 158) Kendisini aşk durumu içinde bulan bir kimsenin ilk aklına gelecek olan ve onun manevi güvenliğini sağlayacak olan şey, en yakında yer alan ve en ko-

lay bulunacak çıkış yoludur. Fakat, bu konfor arayışı, bir kimseyi, tüm olası zorluklarıyla birlikte, aşkın bir kavramına ulaştırmaktan çok, aşkı onun hayatından tasfiye edecek psişik bir kitle imha silahı elde etmeye vardırabilir. Ne mutlu ki küçümsenmeyecek sayıda bir grup insan aşk konusunda ağır ve zor bir aydınlanmayı tercih etmiş durumda. Aşkla ilgili olduğunu düşündüğümüz bir romanı okurken, üzerimizde bu iki durumdan hangisinin etkin olduğunu kontrol etmeliyiz çünkü Marcel'e göre "hislerimizin sözde ifadeleleri, çoğunlukla hislerimizi bu şekilde, kendilerini tanımamıza imkan vermeden bir biçime bürünmüş halde dışımıza çıkarmak suretiyle bizi bu hislerden kurtarmaktan öteye gitmez." (Proust, 2019: 158)

Kayıp Zamanın İzinde yapıtının yedi romanında o kadar çok ağaç ve çiçek adı, ayrıca değerli taş adları⁶ geçiyor ki anlatıcı Marcel'in bir fitolog olduğu düşünülebilir. Marcel, hayal gücünün ve hazlarının kaynağını doğa karşısındaki güçsüzlüğünden alır. Duygu dünyasında deneyimlediği dalgalanmalar ya da harelenmeleri ilkin doğada bulan Marcel doğada karşılaştığı şeylerle, kendi arzusunu canlandırıp güçlendirecek bir bağ kurar. "Toprakla insanları birbirinden ayırmıyordum zaten." (Proust, 2019: 160) Marcel için "ağaçların güzelliği bu kadının da güzelliği" ve "alışkanlığın faaliyetine ara verdiği, nesnelere ilişkin soyut bilgilerimizin bir yana bırakıldığı, [...] bu toprağın zorunlu ve doğal bir ürünü"dür. (Proust, 2019: 160)

Marcel'e göre aşk olayı, yaşamı oluşturan görüntülerin, kesitlerin bir "fırtına"sı ya da "dalgalanma"sı, (Proust, 2019: 128) "menevişlenme"si (Proust, 2019: 124), başka bir deyişle harelenmesidir. Bu dalgalanma içinde şeyler farklılaşır, insanlar başkalaşır. İnsanlar arasında yaşanan aşkta en gözkamaştırıcı sorun aşığın sevgiliden ayrılamamasıdır. Bunu çok arzulamalarına rağmen, ne Marcel ne de Swann sevgiliden ayrılabilir. Bir aşk olayında, bu aşk oyununun içinde olan tarafların, daha önce ve ilişkinin başlangıcında olduğu ve sonra da olacağı gibi ayrılıklarını koruyabilmeleri yalnızca karşı tarafı düşündükleri sürece mümkündür. Öyküyü bütünlüklü görmek ve canlandırmak için düşünmeliyiz çünkü duygulandırıcı ve duyumsatıcı şeylerle kendimizi ondan ayıramayız. Marcel Gilberte üzerine ya da Swann Odette üzerine düşünmeye başladıklarında birbirlerinden ayrılmaya başlarlar.

⁶ "Kestane ağaçlarından damlayan suyun sesi." (Proust, 2019: 156), "yapışkanotu yaprakları" (Proust, 2019: 155), "akdikenler" (Proust, 2019: 19), "Sinerarya mavisini" (Proust, 2019: 134), "leylaklar" (Proust, 2019: 139) "eğreltiotu" (Proust, 2019: 160), "unutmabeniler" (Proust, 2019: 140), "frenküzümleri" (Proust, 2019: 278), "cezayirmenekşeleri" (Proust, 2019: 140), "glayöller" (kılıç çiçekleri), "koyunpıtrıkları", "dügünççekleri" (Proust, 2019: 140) "yabangülleri" (Proust, 2019: 142), "yaseminler", "menekşeler", "mineçiçekleri" "şebboyar" (Proust, 2019: 144), "frenkmenekşesi" (Proust, 2019: 173) "erkekorgan demetleri." (Proust, 2019: 141), "Arduvazlar" (Proust, 2019: 104), "opal" (Proust, 2019: 137)

2-) Marcel'e Göre Aşk Tanımları ve Marcel'in Aşkla İlgili Düşüncelerinin Aşk Hakkındaki İlk Felsefe Yapıtı Platon'un *Symposion* Diyaloğu Işığında Değerlendirilmesi

Marcel önceki duyguların anlamını aşkla karşılaşınca anlar. Duyguların aşk etrafında varolduklarını görür ve aşkı ona tanıstıran şey "yürek daralması" deneyimi olduğu için, Marcel'e göre aşkın ilk tanımı "yürek daralmasının kaderi" dir. (Proust, 2019: 35)

İnsanları birbirlerine bağlamanın bir başka yolunu icat etme çabasının bir sonucu da romanlardır çünkü farklı türden insanlar yaratmanın en elverişli atölyesi Marcel'e göre edebiyattır. Aşk söz konusu olduğunda insanların her biri ayrı bir türdür. İnsanlar arasına giren bir şey, onları, birbirlerinden, türlerin başkalığı kadar ayırıp farklılaştırır. Doğa ne kadar farklı türlerden oluşursa oluşsun, insanın doğayla ince, zarif, hassas ve derin bir bağı vardır. Bu, Marcel'e aşkın ikinci tanımını sağlar: Aşk doğadaki farklı türler arasındaki bağıdır. Aşk olaylarında, aşğın, bir tür delilik içinde görünmesinin nedeni de budur. Farklı türler arasında bir iletişimin mümkün olamayacağı gizli önyargısı, bunu yapıyor görünen kimselerin "deli" olarak tanımlanmasına neden olur. (Proust, 2019: 221) Franz Liszt'in tüm canlılara, Marcel'in dediği gibi "kardeşlerim, "yoldaşlarım" diyen "Aziz Francesco'nun (1181 - 1226) Kuşlara Vaazı" (1863) bestesi Marcel'e göre bu durumun görkemli belgelerinden biridir. (Proust, 2019: 337) Marcel'in aşkının Swann'inkinden üstünlüğü aşkı sadece insanlar arasında yaşanan şey olarak düşünmemiş oluşunda bulunur. Aşkı insanlar arasına sıkıştıran anlayıştan kopan ilk aşk filozofu Platon'un *Symposion* diyaloğunun üçüncü konuşmacısı hekim Eryksimahkos'tur: "Eros yalnızca insanların yüreğinde bulunmaz ve o yalnızca insana özgü bir güzellik tarafından uyandırılmaz." (Plato, 1997: 17, Prg. 186a)

Aşk konusunu kimle konuşursanız konuşun, aşkın gerçek mi sahte mi olup olmadığı, bu söz konusu aşk oyunu içindeki kişilerin bedensel ya da fiziksel özelliklerle mi yoksa manevi, ruhsal ya da psişik özellikleriyle mi ilgili olup olmadıklarına göre ayırt edilebileceği görülür. Aşk olayının fiziksel bir özelliğe dayalı olarak başlamış olduğu görüşünü yadırgamayacak kişi bulmak neredeyse imkansızdır. Oysa bir kişi, duyduğu aşka bir neden arayacak olursa, başka bir kişiyi, onun sevgilisi haline getiren en az bir fiziksel özellik bulabilir. Marcel'in aşkı böyle bir fiziksel özelliğe dayanır ve onu bu aşk oyununa sürükleyen özellik ilk sevgilisi Gilberte'in göz rengidir. Marcel'in "bütün sabah salonda kitap okumaktan yorgun" düşen bir kitapkurdu (Proust,

2019: 158) olduğu gerçeğini gözönüne alacak olursak, böyle birinin duyduğu aşkı, fiziksel bir özelliğin hareketlendirmiş olması beklenmedik bir şaşkınlık yaratır, yadırganır. Her aşk olayının başlangıcı, bayağı bulunacağı için aşığın kabul etmek istemediği fiziksel bir şeye dayanır. Bunun aksinin kolayca iddia edilebilmesine rağmen, Grek mitolojisinde Eros'un ilk varlık olarak konumlandırılması konusundaki muğlaklık işte bu nedenledir.⁷ Elbette aşk olayının bayağı, soysuz başlangıcını kabul etmek, gözyaşları dökülmeyen fakat hıçkınlıkları her cümlecğinde duyulan aşığın zoruna gider. Bu nedenle, terk eden aşık olsa bile, üstünlük hatırası korunmaya değmez bu zafer kadehini kaldırıp parçalayan sevgilidedir. "Haksız yere kınanan fiziksel aşk, her insanı içindeki bütün iyiliği, fedakarlığı açığa çıkarmaya [...] mecbur eder." (Proust, 2019: 151) Aşık ilk karşılaşma anında fiziksel bir özelliğe esir düşmekten dolayı "manevi üstünlük" (Proust, 2019: 150) bakımından kendisini yenilgiye uğratılmış hiseder.

Aşk oyununun başladığı an, ilk karşılaşma, ilk bakışta "benliğimize bütünüyle hakim olan türden bir hayal" yaratılır. Marcel Gilberte'e duyduğu aşkın başlangıcında kendisini böyle bir durum içinde bulur. *Swannlar'ın Tarafı* romanının aşkla ilgili başladığı yer işte bu andır: "Yalnız bakışlarımıza hitap etmeyen, daha derin algılar gerektiren, benliğimize bütünüyle hakim olan türden bir hayalin karşısındaymışçasına, kıpırdıyamıyordum." (Proust, 2019: 144) Aşkı eğer aşığın kendisini içinde bulduğu bir yanılısma olarak düşünürsek Marcel, aşk dışındaki deneyimlerde tartışılmaz nesnel bir doğruluk olan sevgilinin fiziksel özelliğini herkese görüldüğü gibi algılar. Fakat Marcel'in yanılısaması o kadar güçlüdür ki Gilberte'in siyah gözlerini "keskin gök mavisini" renginde algılar ve Gilberte'in yüzündeki siyah gözlere değil, kendi gördüğü bu mavi gözlere aşık olur. (Proust, 2019: 144) Aşka neden olan fiziksel özellikte sevgili şimdiden yok olur. Aşığın kaynar yüreğine atılan tüketilemez bir malzeme sunarak sevgiliyi buharlaştıran bu fiziksel özellik tüm yayılan uçucu bağlarıyla, görkemli yapıtını işlemeye başlayan aşığın çalışma atölyesini oluşturur.

Aşkta cesaret yıkıma sürükler ve zayıf kurban avcısı tok uyur. Çekingenlik düzeyinde tutulan korkaklık aşk oyununda başarılı olmanın gizidir. Aşk, eğer karşılıklı başlamamış olduğu düşünülürse ki Marcel'in Gilberte'e duyduğu aşk - Gilberte'in jestini yanlış anlamlandıran Marcel'in bu anlamla kendisini gerçekte ya da Gilberte'in olumlu karşılık vermesinden yoksun tutması nedeniyle - karşılıksız başlar, aşığın olay yerinden bir yürek

⁷ Buna göre Hesiodos, Akousilaos ve Parmenides Eros'u oluşun düzenleyici ilkesi olarak kabul ederler. Bkz. s. 43, 178b, Platon (2007) *Symposion*, çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

daralmasıyla uzaklaşmasını kolaylaştıran bir tür aşağılanmışlık söz konusudur. Böylece Mareel'in hayranlık duyduğu şeyler, onun yeteneksizliğini ifade eder. Aşk olayında sevgili entelektüel yetenekleri gelişmiş bir aşıkla karşı karşıya ise aşkın zihninde kendi davranış ve sözlerinin tam tersiyle karşılaşmasına şaşırmmamalıdır çünkü böyle bir aşık her durumda kendisini haklı çıkaracak gerekçeleri rahatça yaratıp sevincini ya da kederini bu yaratılarına konforlu şekilde dayandırır. Bu nedenle, aşk oyunları söz konusu olduğunda Marcel korkak biridir ve bu nedenle Swann gibi cesur kimselere hayrandır. Aşık, bakışların ilk karşılaşmasında, ilgi çekmeyince, bir parça hakaret, aşağılanmışlık hisseder. Böylece aşık, bir süre yenik başlar. İlk bakışın gücü, sevgili olarak görülen kimseye asla sahip olunamayacağı yıldırıcı ve kışkırtıcı düşünce ve duygusuyla gelir. Aşık, hayallerinin gerçekleşemeyecek olma düşüncesinin verdiği ıstırabı yaşamamak için zihinsel pratiği reddedebilir fakat buna rağmen sevgiliyi düşünmeye devam eden bir mazoşist resmi çizer. "Hakaret dolu bir aşağılamanın kanıtından başka bir şey olarak yorumlamam mümkün değildi;" (Proust, 2019: 145) Bu nedenle ayrılık için şimdiden sağlam bir dayanağa sahip olur. Fakat aşık ya merakla ileri gider ya da bu sağlam duvara yaslanmakta teselli bulur.

Bir aşkın cesur olması beklenir fakat Marcel korkağın tekidir. Platon'un *Symposion* diyalogunda Eros'un işlerinden biri aşığa "cesaret" üflemesidir. Aynı yerde, "yalnızca aşıklar ister birisi uğruna ölmeyi" Diyor Phaidros. (Platon, 2007: 47, 179b) Fakat Phaidros'un cesur aşıklarının canına okunur ve ömürlerinin baharında yitip giderler. Marcel'in aşkı üfürükten değildir. Marcel aşk oyunu içinde sevgiliye doğru atılım yapmaktan korku duyar. Bu yönüyle, bu öyküde cesaret erdemi dikkat çeker: "Ayrıca bu kadın karşıma çıksa bile onunla konuşmaya cesaret edebilir miydim?" (Proust, 2019: 162) Cesaret olmadığında bu kimse "gerçekleşmeyen arzuları"na bakarak arzularının, kendi mizacının "özel, iktidarsız ve boş ürünleri" olduğunu düşünmeye başlar. "O andan itibaren bütün cazibesini ve anlamını kaybeden gerçeklikle, tabiatla arzularım arasında hiçbir bağlantı kalmıyordu." (Proust, 2019: 162)

Aşk Marcel için hayalini kurduğu her şeyi canlandırmanın aktörüdür. Aşk, onun etkisi altına girmiş kimseyi, tüm gerçek ve hayali kahramanları, "Aristoteles"'i, "Vergilius"'u, onun "hayal edeceği şekilde" öyle "canlandırır"ır ki, aşık bu kimselerle arasında, onları "şahsen tanımışçasına" bir bağın kurulu olduğunu görür. (Proust, 2019: 153) Gerçeklik üretim aktörlerinden biri olan aşkın gücü dünyayı kökten değiştirmesidir. "Gilberte" sözcüğüyle

birlikte Marcel, daha önce birçok kez duyduğu "bu ismin sahibiyle" karşılaşmıştı. (Proust, 2019: 145) Sevgiliyle ilk karşılaşma anında dünya Marcel için kökten değişir. Bu ilk karşılaşma anında aşk aşığı zayıf düşürür. Aşık ilk karşılaşma anında olumlu hisseder fakat hemen ardından, o an sevgiliyi elinde tutmak için yapamadığı şeyleri düşünme sürecinin içine sürüklenir. Bu ilk anda yapamadığı şeyler aşığı, ikinci karşılaşmaya kadar zayıflatır. İlk anın unutulmaz ayrıcalığı bir sonraki karşılaşmaya kadar, bu anın, onu takip eden her şeyi silmeye başlamasından kaynaklanır. İlk anın sonraki anları silme gücüdür bu. Sonraki anlarla birlikte aşık, kendisini, açılan bir mesafenin beri kıyısında bulur. Bu iki yaka nasıl bir arada tutulabilir? Aşık bir çaba harcamadıkça sevgili uzaklaşmaya devam edecektir. Balık oltaya takılmış fakat aşığın gemisine henüz çekilememiş, sicim iple birlikte, tekrar, şimdilik "özgürlük" olarak bildiği, alıştığı sulara doğru uzaklaşmaktadır.

Peki, durup dururken bu bağ, kendisini, iki insan arasında, nasıl meydana getirir? Bunun nedeni, sevgilinin "bir tütsü gibi yaydığı büyü"dür. (Proust, 2019: 146) Bu büyü nedeniyle yavan hayat, dalgalanıp harelenerek masalsı hale gelir. Büyü, ilgili olduğu kimseyi olumsuz etkileyen bir güçtür çünkü şimdilik sevgiliyle birlikte olma konusundaki "arzunun gerçekleştirilmesi" aşığın gücünü aşar. (Proust, 2019: 147) Aslında şeyler oldukları gibidir. Aşkın baştan çıkarıcı gücü, bir şeyin olduğundan bambaşka bir şeye dönüşümünü ya da o şeyin gerçekte olduğu gibi görülmesini sağlar: İkisi de büyüleyicidir. Marcel'in ilk aşkı Swann'ın kızı Gilberte'ti. Marcel'in duyduğu aşk Gilberte ve onunla bağlantılı her şeye "mitolojik bir nitelik" kazandırır. (Proust, 2019: 147) Yüreğindeki sevgi aşığı sevgiliye "tapınmaya" vardırır. (Proust, 2019: 152) Bir kimsenin aşık olması bağlı kalmaya değer bir inanç edinmesidir. Gerçeklerle inançlar arasında bir bağ yoktur çünkü inancın kaynağı gerçekler olmadığı gibi inancı zayıflatın şeyler de gerçekler değildir.

Swann'ın bilinci, gezgin bir sanat galerisidir. Swann sanat yapıtlarına, içinde herkesi canlandırarak kendisi için görülmeye değer kıldığı bir ayna olarak bakar. Böylece o, bu canlandırıcı bakış sayesinde, huzurunda olmadığı zamanlarda da yapıttan ayrılmış olmaz. Swann sanat yapıtının huzurundan ayrıldığında, orada yapıtın sadece malzemesi kalır. Swann karşılaştığı şeyler üzerinde öyle derin bir işlem yapar ki onları maddeden yoksun bırakır. Böylece Dante için Vergilius neyse, Swann için de sanat odur.

[Botticelli'nin] *Musa'nın Yaşamındaki Olaylar* fresk tablosundaki "Tsippora'sıyla Odette arasında, o anda bulduğu benzerlik Swann'a daha da derin bir haz verdi – ve üzerinde kalıcı bir etki bıraktı." (Proust, 2019:

230) Swann'a göre bir kadında bulunabilecek en iyi şey ya saçlarındaki "kestane" rengi ya da kafasındaki "olağanüstü bir fikir"dir. (Proust, 2019: 349) Odette'te ikisi de yoktu. Neyse ki Swann şeyleri oldukları gibi görmüyor, zihnindeki bir imaja benzeterek kurguluyordu. Böylece, Odette'i benimseyebileceği bir kimseye dönüştürür. İşte, bu Odette, Swann'ın Odette'idir. Her aşık sevgilinin bir portresini yapmaya başlar. Swann diğer aşıklar gibi değildi. Merhametli biriydi. Odette'i kendisinden koparacak son fırça darbesiyle öldürmemek için, bu yapıt üzerindeki çalışmasını ömür boyu sürdürür. Bu aşkla birlikte, Swann'ın yapıyor görüldüğü başka her şey bu yapıtın malzemesi haline gelir.

Hatıra, yaşadığımız şeyleri elle tutulabilir hale getiren olanağımızdır. Elle tutulanlar anlaşılmış kabul edilir. Olaylar geçmiş olsa bile, o noktaya varmak için geri döneriz. Sanat yapıtı hatıraları canlı tutmanın en görkemli mediumudur. Dahası, sanat yapıtı, ölmüş ya da yaşıyor olsun ya da hayal gücü yarattığı olsun insanları birbirine ait kılmanın da mediumudur. Odette Swann'a bu şekilde ait olur. Swann, Verdurin ailesinin köşküne davet edildiği zamanlarda, sürekli tekrarlanan bir müzik parçası duyuyordu. Bu müzik parçası, zamanla, Swann'ın duygularını harekete geçiren bir etki yaratır. Besteci Vinteuil'ün *Piyano ve Keman İçin Sonat*'ının andante bölümü olan bu parçayı, Swann, "cümlecik" olarak adlandırır. (Proust, 2019: 215) Swann için aşk oyunundaki olayların ve şeylerin aşkın olduğu tarafta birbirine bağlanmasını ve bütünleşmesini sanat yapıtı sağlar. "Vinteuil'ün cümleciği Swann'ın zihninde hala Odette'e olan aşkıyla bütünleşiyordu." (Proust, 2019: 243) Bu cümlecik, Swann'a "Odette'ten bahseden" (Proust, 2019: 357) ve onun aşkına şahit biricik şey haline gelir. Swann ve Odette, keman ve piyano, "Bu sonatta, ikisinden başka hiçbir varlık yoktu." (Proust, 2019: 361) Odette, Boticelli'nin ve Vinteuil'ün sanat yapıtları yoluyla Swann'ın olmuştu. Bundan sonra ne olursa olsun, Odette Swann'dan ayrılamazdı. Odette de bundan sonra ne yapacak olursa olsun, Swann'dan ayrılamazdı. Bu nedenle, Odette'in bireysel ve toplumsal açıdan herkesin bildiği birçok olumsuz yönleri olmasına rağmen Swann onu düzeltmeyi ve değiştirmeyi asla düşünmez. Ayrıca, Swann için Odette "kendine has özellikleri sayesinde, [...] özü görünür hale geliyordu." (Proust, 2019: 253) Aşık, sevgilide zevksiz bulduğu şeyleri düzeltmeye çalışmaz: Swann "müzikte de, edebiyatta da Odette'in zevksizliğini düzeltmeye çalışmıyordu." (Proust, 2019: 247) "Sevgilisini eğitmeyi anlamsız buluyordu." (Proust, 2019: 250)

Aşk olaylarında, kadın üzerindeki toplumsal baskı dayanılmazdır. Odette'tin yaşamında bunu görüyoruz. Marcel kendi dönemine özgü kadın

üzerindeki toplumsal baskıyı ifşa ediyor. Marcel bunu yaparken kesinlikle cinsel hayatı sansüre uğratan ya da ezen ahlakçı bir tutum takınmaz. Kadın aşk oyunları içinde olduğunda, örneğin Odette'e yakıştırılan sıfatlarla "geri zekalı" (Proust, 2019: 352), "hafifmeşrep", (s.321) "yosma" (Proust, 2019: 25), "metres", hatta "kibar bir fahişe" (Proust, 2019: 193) olarak etiketlenip yargılanırken, aynı şeyi bir erkek, örneğin Swann yapınca "aşık", "çapkın" sayılıyor. Odette ile tanışmadan önce, alt sınıflardan da olmak üzere birçok kadınla kısa süreli birliktelikler hatta fuhuş ve orgie yaşamış olmasına rağmen Swann'ın bu davranışları olumlu anlamda övülür. Odette, Swann'ın "rezil karısı Swann'ı çok üzüyor. Bütün Combray bunu konuşuyor." (Proust, 2019: 39) Dahası, sonunda, Swann'ın Odette ile yaptığı evlilik "uygunsuz" olarak nitelendirilir. (Proust, 2019: 18) M. Vinteuil, kendi bestesi olan cümleciğin en derin anlamı ve duyguyu kazandığı kimse olan Swann hakkında şöyle düşünüyordu: "Ne kadar mükemmel bir insan! Son derece uygunsuz bir evlilik yapmış olması büyük talihsizlik!" (Proust, 2019: 153) Odette'e toplumsal ahlaka uygun görülmeyen bu durumu nedeniyle M. Vinteuil'e göre Swann "yersiz, zamane zevkine uygun bir evlilik" yapmıştır. (Proust, 2019: 116) Odette'in durumu böyleyken, Paris sosyetesinin gözde entelektüeli Swann'ın, yaşadığı bu bayağı aşk olayından ötürü, toplum nezdinde değeri daha iyi değildir. Daha öykü başlamadan önce, Odette ve Swann toplumsal itibardan yoksun kimselerdi.

Tanıdık kimseler merak edilmezler. Bu nedenle çoğunluk, tanımadıklarıyla ilgilenir. Aşık olmak, tümüyle tanımadık bir kimseyle ilgilenmeye başlamaktır. O kadar insan bilgisi edindikten sonra, bu birikimini anlık bir olayda elden çıkaran, üstelik bundan keyif duyan bir insan türüyle karşı karşıyayız. Bunun adı "aşık." Böylece aşkın üçüncü tanımına ulaşılır: Aşk bir kimseyi, tanımadığı bir kimseyle tanıştırmaya zorlayan bir çöpçatandır. Swann "Yavaş yavaş kendi benliğine kavuşuyordu, ama benliği bir başkasına aitti." (Proust, 2019: 246) Marcel, böylece, aşkın dördüncü tanımını icat eder: Aşk, aşığın kendi benliğine, bir başkasına ait halde kavuşmasıdır. Sevgilinin, aşığın zihninde salgıladığı büyüyle, iki başka kimse, onlardan birinin haberi olmaksızın tek bir tarafta birbirlerine ait olurlar.

Aşk acısı çeken bir kimsenin en çok öğrenmek istediği şey "Ne yapsam onun gönlünü çelerim?" sorusunun cevabıdır. Odette Swann'a şöyle der: "Hep soğukkanlılığını koruyorsun, seni çözemiyorum." Biraz düşünmeye zaman ayırsa, Odette, Swann'da hayran olduğu şeyin, onun "paraya karşı kayıtsızlığı, herkese gösterdiği kibarlık ve incelik" olduğunu görecekti. (Proust, 2019:

248) Kısacası, Swann'ın Odette'e karşı hiçbir ilgisi yoktu. Swann, ona bakmadığı sürece, Odette onun peşinden gider. Çünkü, Orpheus'un Euridike'ye yaptığı gibi, aşık ne kadar çok dönüp sevgiliye bakarsa, bu durum, sevgiliyi o kadar çok kendisinden koparmış olacaktı. O halde aşık, sevgiliye değilse, nereye bakmalı? İsterse gözünü çıkarsın fakat asla sevgiliye bakmasın ya da ikincisi olmamak kaydıyla, yalnızca bir defa baksın. Odette'in Swann'a hissettiği cazibenin, çekimin kaynağı onun hakkındaki bilgisizliği ve tanıma arzusudur. Fakat Swann'ın Odette'e duyduğu cazibenin kaynağı şimdiye kadar bildiği şeylerin Odette üzerinde anlam kazanıp canlanmasıydı. Bir deneyim, onun üzerine düşünüldüğünde de aşk uyandırabilir çünkü Swann'ın Odette'e duyduğu aşk zamanla kendisini oluşturur. Swann düşünerek aşık olan biri. Swann'ın durumunda "aşk" "düşünce"den ayrı değildir.

Swann, onu, eski gerçeklerinden uzaklaştırması pahasına, aşkın gösterdiği tarafa yöneldi. Zaman zaman, Odette'e duyduğu bu aşkın onu güçsüzleştirip zayıf düşürdüğünden yakınır. Fakat bu konu, onun için, üzerinde kasvetle düşüneceği bir kabusla dönüşmeden dağılıp kaybolur çünkü, nihayetinde, şimdiki durumunun, önceki aylak yaşamından daha kötü olmadığına karar verir. Swann, içinde bulunduğu durumun yönünü değiştirebileceği durakları kısa bir süre sonra geride bırakır ve aşkın salgılayacağı "sıkıntılı dakikalar" anlamına gelen "Rabelais'nin çeyrek saati", bu defa, Swann için işlemeye başlar. Aşığın sayıklamaları başlar. Aşık, kendisini sürgün edecek yeni bir tanrıyla karşılaşmış bir dindar olarak kabul edilebilir. Bu yeni tanrı, şimdiye kadar onun başına gelenlerin sorumlusu muydu yoksa?

Swann, aşk hakkındaki düşüncelerini Platon'un *Symposion* diyalogunda Sokrates'in aktardığı Apollon Tapınağı kahini Diotima'nın aşk merdivenini tersine izleyen bir aşık çünkü Swann "güzellik düşüncesi"ne doğru değil, kendisinin ve başkalarının güzellik düşüncesinden epey aşağıda görüyor olduğu bir kimseye doğru basamakları iniyor. Böylece Swann, Odette'in peşinde katettiği bu yolculuğu "aşk macerası" ya da hayatın "dik inişi" olarak adlandırır. (Proust, 2019: 242) Soylu bir kimse ile bayağı bir kimse arasında yaşandığında, aşk karşılıksız görünür. Karşılıksız aşkın verdiği acı, hayatımızdaki şeylerin bir türlü özel hale gelmiyor olmasından kaynaklanır. Bir kimse birçok şeye sahip olabilir fakat yine de bu şeylerin, ona özel olması için başka bir şey gerekir. İşte, karşılıklı aşkın diğer aşklardan farkı burada yatar çünkü, böylece, hayatımızdaki şeyler karşılık ya da bir değer bulduklarında özel hale gelirler. Karşılıklı aşkın ilk kanıtı ve ürünü, yalnızca bu iki kimse arasında oluşmakta olan değer ya da ortak dildir: Odette'in "en sev-

diği çiçekler" "parlak renkli, gösterişli çiçekleri olan bir orkide cinsi" olan "cattleyalar"dı. (Proust, 2019: 227) "Cattleya yapmak" deyimini "ikisinin ortak lisanında" "Aşk yapmak" fiilininin "özel bir şekliydi." (Proust, 2019: 241)

Aşık için sevgili, aşıktan ayrılamaz fakat, bu arada, aşık sevgiliyi zaman zaman kaybetmeye başlar. Buna, üzüntü verici olan "sevgilinin kaybedilmesi" ya da mutluluk verici olan "bulunması" olayı diyebiliriz. Aşığın sevgiliyi bulamadığı unutulmaz bir an vardır ve bu "sevgilinin bulunamadığı an", aşığın zihninde tekrarlanan bir kriz, nükseden bir hastalık olarak deneyimlenir. Böylece Swann'ın "yürek daralma"ları başlar. (Proust, 2019: 236) Swann'ın bu durumuna bakan Marcel aşkı, beşinci ve son kez tanımlar: "Kutsal hastalık." (Proust, 2019: 237) Aşk, kutsal hastalıktır çünkü aşığın psikosomatik varlığına "kaygıyla dokunan" hareketli bir karanlık yaratılır. (Proust, 2019: 237) Odette her zaman aynı kişiydi fakat Swann bir süre sonra Odette'i gerçekten olduğu gibi görmeye başladığında onu her an kaybettiğini ve yeniden kazanması gerektiğini düşünür. Kısacası Swann kıskançlık duygusu içinde can çekişir ve Odette'i bulmak ve geri kazanmak için randevu evlerindeki kadınlarla bile birlikte olarak, kendi zihninde karanlıkta kaldığını düşündüğü Odette'in izini sürer: "Bu karanlık bedenlerin hepsine adeta cehennemde, ölülerin hayaletleri arasında Eurydike'yi arar gibi, kaygıyla dokunuyordu." (Proust, 2019: 237)

Aşığın acısı, kendi icadıdır. Fakat Swann'ın dertlerinin kendisinden kaynaklandığını düşünmek, bir haksızlık olacak. Onun "üzüntüleri kendisine dışarıdan gelmiş olan bir acının hatırasından, devamından ibaretti." (Proust, 2019: 291) Swann Odette'in peşinde, fakat Odette kim bilir nerede? Ne Swann ne de Odette gittikleri yeri bilirler. Böylece, nereye gittiğinden emin olan tek kişi, Swann'ın arabacısı Rémi'dir. Odette nereden geldiği, nerede olduğu ve nereye gideceğiyle ilgili hiçbir açıklama yapmıyordu. Yine de Swann'ın "her şeyden çok değer verdiği doğrular, Odette'in kendisine söyleyeceği doğrulardı." (Proust, 2019: 369) Swann'ın beklediği şey neydi? Eğer iyi bir sevgili olduğunuzu düşünüyorsanız yalan söylemekte profesyonel olmalısınız. Asla yakalanmamalısınız. "Odette açıklamak istemediği bir şey yaptığında, onu benliğinin derinliklerine gizliyordu" (Proust, 2019: 285) çünkü eğer "iyi bir yalan uydurmazsa, kaderini onun ellerine teslim etmiş olacağını da bilirdi." (Proust, 2019: 288) Fakat, eğer yalan söylemek bir hak ise, aşık, sevgilinin yalan söyleme hakkını elinden almaya çalışır.

Aşığa göre sevgili başıboş kalmaz. Aşığın bu kuruntusu, "Beni sevmiyorsa başkasını seviyor," kıskançlık sloganında kendisini ele verir. Aşk ve

düşünce ortak bir yazgıyı paylaşırlar. Bu ortak yazgı, aşkın ve düşüncenin, her şeyle ve herkesle, kaçınılmaz şekilde ilgili olmalarıdır. Şeylerin düzeni aşkın arzularına uymaz, onun düşüncelerine de uymaz. Bu hüsrarla, aşık, manevi güçlerini en kötü ihtimali gerçekleştirmeye sevk eder. Swann'ın yaşamını sürdürmesinin nedeni, artık, kendi korkularını, kabuslarını, dahası umutsuzluğunu kanıtlamak içindir. "Swann şimdi vahşileşmiş, sanki insanlardan zalim bir darbe yemiş gibi toplumdan kaçır olmuştur. Her erkeği Odette'in aşığı olmaya aday görürken, insanlardan nefret etmemesi mümkün müydü?" (Proust, 2019: 291) Swann başına geldiğini düşündüğü şeyleri "kafasında canlandırmaya çalışmıyordu." Bu, "düşünce tembelliğinden değil, acı çekme korkusundan ötürü"ydü. (Proust, 2019: 378)

Bir aşk olayının başlangıcında, aşkın, sevgili hakkında kolayca kuşkuya kapılması anlaşılabilir çünkü aşık, sevgili hakkında büyük bir bilgisizlik içindedir. Şimdilik sevgiliden ayrı olduğu için onun hakkındaki bilgileri yalnızca kendisine dayanarak öğrenmeye çalışır. Bu da şu demektir: Aşık sevgili hakkında "bütün ihtimalleri öngör"ür. (Proust, 2019: 372) Fakat, şimdi, epey zaman geçmiş olmasına rağmen, Swann, hala, tüm ihtimalleri gözden geçiriyordu. Aklına gelen her ihtimal "Swann'ın kalbinde adeta haç biçiminde bir yara açar." (Proust, 2019: 372) Her durumda bir aşığa sorulabilecek soru: Ayrılman için daha ne olmalı? Bir sevgiliden ayrılmak için daha ne olması gerekir? Başka biri olsa, Odette'in Swann'la parası için birlikte olduğunu, bu nedenle onun "menfaat" düşkünü biri olduğunu düşünürdü. Görünüşe bakıldığında bu kuşku haksız sayılmaz. Odette'in Swann'a "cazibesinden veya meziyetlerinden ötürü aşık olmadığını, aşkının daha kalıcı bir temel olan menfaatten kaynaklandığını keşfetmek Swann'ı belki de üzmezdi, çünkü menfaat, Odette'in Swann'la artık görüşmek istemeyeceği günün gelmesini engelleyebilirdi." (Proust, 2019: 275) Üstelik bu durum Swann için avantajlıydı çünkü Odette'e "kendisini kişiliğiyle beğendirmenin yorgunluğundan kurtulabiliyordu." (Proust, 2019: 275)

Aşık zaman zaman çektiği acılara dayanmadığını düşünüp kendi zihninde sevgiliden bir çok kez ayrılır. Fakat Odette'in bundan haberi yoktu. Swann bu ayrılıkları "erken başlattığı"nı kendi kendine itiraf ediyordu. (Proust, 2019: 314) Odette bunu bilse, ayrılığın "temelli" olduğunu zannecekti. (Proust, 2019: 314) Swann "Odette'ten, henüz hiç görmediği samimi duygu kırıntılarını koparmaya çalışıyordu." (Proust, 2019: 274) Duygusal acı düşüncelerle yatıştırılabilir miydi? Swann'ın bunun üstesinden gelmesi zordu çünkü "iradenin dizginleri zalim"dir. (Proust, 2019: 119) Swann'ın kıs-

kançlığı kendi içinde onun yüreğini kemirir fakat bu duygusunu, Odette'i rahatsız edecek şekilde dile getirmediği için kendisine bir mutluluk payı çıkarır: "Kıskançlığıyla onu aşırı derecede sevdiğini göstermediği için mutluydu; iki sevgiliden birinin aşırı derecedeki sevgisini göstermesi, diğerini yeterince sevmekten temelli bağışık tutar." (Proust, 2019: 283) Sevgiliden ayrı kalan aşık ya kayıtsızdır ya da kuşkucu. Bu aşamadaki bir aşık için düşünmek tehlike arz eder. Bu nedenle düşüncelerini yaralarından uzak tutmaya çalışır çünkü düşünceler kan kokusuna gelir. Swann'ın karşılıksız aşkın neden olduğu kıskançlığı hayal gücünü istismar ederek öyle korkunç şeyler yaratıyordu ki bunlardan tanrının haberi olsa böyle bir yaratıktan utanç duyardı.

Swann öyle derin bir kıskançlık yaşar ki Marcel'in "büyükbabasından" bile şüphelenir. Diğer taraftan, "Yeryüzünde Swann'a daima anlaşıldığını ve incelikle sevildiğini hissettiren biri varsa o da M. d'Orsan'dı." Fakat o da "şerefsiz bir hayat" sürdürüyordu. (Proust, 2019: 366) Buna rağmen, Swann eğer kuşkularından arınmak istiyorsa, onları bir kişide toplamalıydı çünkü "hiç kimseden şüphe edemeyince, herkesten şüphelenmesi gerekti." (Proust, 2019: 365) Swann insanları yargılarken hangi ölçütü kullanmalıydı? "Alçakça bir davranışta bulunması kesinlikle imkansız olan tek bir insan bile tanımıyordu. Hepsiyle görüşmekten vaz mı geçmeliydi?" (Proust, 2019: 367) Odette Swann'ı "aldatmakla birlikte, belki hala seviyordu. Böyle anlık bir tatmin uğruna, sabırsızlık yüzünden, ne mutluluk ihtimalleri feda edilmiştir! Yine de gerçeği öğrenme arzusu daha güçlüydü ve daha soylu görünüyordu Swann'a." (Proust, 2019: 282) Swann kendi kendine şöyle diyordu: "İnsan her şeyi kafasında canlandırabilince öyle sakinleşiyor ki! Asıl korkunç olan, hayal edilemeyen şeyler." (Proust, 2019: 374) Çünkü Odette'in birlikte kendisini aldattığı kimsenin adını bilse, zihninde hapsolan kendisiyle birlikte herkes özgürlüğüne kavuşacaktı. Odette nihayet beklenen itirafta bulunur. Bundan günler önce, Swann'la görüştüğü aynı akşam, henüz buluşmaları gerçekleşmeden bir kaç saat gibi kısa bir süre önce, Swann'ı aldatmıştı. Üstelik, bir erkekle değil, bir kadınla birlikte olarak.

Aşık ve sevgili, birbirlerini, çok yakın bir zamanda, üstelik birlikteliklerinin mutlu bir gecesinde aldatacaklarını hayal bile edemezler. Oysa aldatma evreninin en acı yıldızı, aşk körlüğünün en parlak gecelerinde yükselir. Bir kaç saniye önce sorsalardı, bu itiraftan onu özgürleştireceği söylenebilirdi. Ancak şimdi, etrafını saran, eli silahlı bu sözler tarafından tuzağa düşürülmüş olduğunu hisseden Swann "ansızın kendini hiçbir çıkış yolu göremediği bu cehennemde bulmuştu." (Proust, 2019: 375) Sevgili onu kimle aldatırsa aşık

rahatlar? İtiraflar ancak kuşkulara denk geldiğinde aşık rahatlar. "Bu itiraflar Swann'ın eski şüphelerine son vermekten çok, yeni şüpheler için çıkış noktası oluşturunuyordu. Çünkü itiraflar hiçbir zaman şüphelere denk düşmüyordu." Swann'ın "ruhu itiraflarla zehirleniyordu." (Proust, 2019: 379) Swann, tüm bunlara rağmen, bu kutsal hastalıktan kurtulmak istemiyordu çünkü "İyileşmesi o sıradaki benliğinin ölmesi anlamına geliyordu." (Proust, 2019: 308) Aldatıldığını düşünen aşık, sevgilinin kendisinde uyandırdığı arzusunun doyumunu başkasına sunduğunu düşünerek kendisini kahreder. Bir aşığı sevgiliden ve diğer insanlardan uzaklaştıran kıskançlık duygusu, en sonunda, aşıktan sevgilinin ölümünü dileyeyeceği lanetmeyleyle bedel ödetir:

"Odette'in bir kazada acı çekmeden ölmesini diliyordu. Odette sağ salim eve döndüğünde de, insan vücudunun bu kadar çevik ve sağlam olmasına, etrafında kol gezen [...] bütün tehlikeleri durmadan atlatıp üstesinden gelerek, insanlara her gün, neredeyse hiç zarara uğramadan yalan söyleme ve zevk peşinde koşma imkanı tanımasına şaşıyor, hayran oluyordu." (Proust, 2019: 364) Swann, "Bellini tarafından yapılan portresini çok sevdiği, karılarından birine çılgınca aşık olunca, [...] zihnini bu esaretten kurtarabilmek için onu hançerleyen Fatih Sultan Mehmet'e derin bir yakınlık besliyordu. Sonra, bir tek kendisini düşündüğü için kendine kızıyor, kendisi Odette'in hayatına zerrece değer vermediğine göre, kendi çektiği acıların da merhame-ti katiyen hak etmediğini düşünüyordu." (Proust, 2019: 364)

Swann neyse ki "iradenin etkinliğini durdurma" yeteneğine sahipti. "İradeyi dinlendirmenin" yolunu güzellik diyarı olan sanatta bulur. (Proust, 2019: 314) Swann ona çok az mutluluk veren şeyleri, sanat yapıtlarına benzeterek duyduğu hazzı en üst seviyeye çıkardığı gibi kendisine acı veren şeyleri de sanat yapıtlarına benzeterek, bu hüznü, bir neşe kaynağına çevirmesini becerebiliyordu. Swann bu yeteneğiyle, Odette hakkında kendisini ele geçirmeye çalışan kuşkuları "Gustave Moreau'nun (1826 - 1898) hayaletleri"-ne benzeterek, hiç olmazsa, durumu, kendi kendine kötüye ilerletmesinden, onu alıkoyan bir haz kaynağına dönüştürür. (Proust, 2019: 276) Platon'un *Symposion* diyalogunun ikinci konuşmacısı Pausanias'ın Atina yurttaşlarını, kapılmamaları için uyardığı "zihin tembellik"ten ve "ruhsal aylaklık"tan başka bir deyişle manevi kararmadan Swann "el yordamıyla yolunu bulmaya" çalışır. (Proust, 2019: 276) Swann yüreğini her zaman kendi yarattığı aydınlık bir yere taşır. Şimdi Swann Odette'e beş bin değil altı bin frank göndermeye karar verir. Swann maddi yönden kendisini güçsüzleştirir fakat karanlık kuşkularından manevi bir güçle çıkar. Aşkın huzurunda diz çöken Swann şöyle der: "Sevdiğim için, her hareketini affediyorum." (Proust, 2019: 372)

Başta Odette Swann'a aşık, ardından Swann Odette'e aşık olur ve sonuna kadar öyle devam eder. Daha yakından bakacak olursak, bu aşk oyununda Odette'in yer değiştirdiğini söyleyemeyiz çünkü Odette'in çevresindeki her erkek "Bu kadın bizimle ilgili" diyebilir. Haksız sayılmazlar çünkü Odette'in tutumu davetkârdır. Diğer erkekler arasında Swann'ın Odette için bir ayrıcalığı neredeyse yoktur. Odette Swann'la ilgili olarak sadece onun sanat hakkındaki entelektüel bilgisinin üstünlüğünü takdir eder. Fakat Odette entelektüel konularda cahil biri olarak tanındığı için, onun Swann hakkındaki bu değerlendirmesini ciddiye alamayız. Hatta Swann bir ara, sadece erkeklerden değil kadınlardan da onu kıskanır hale gelir. Sonuç olarak, Odette baştan sona aynı kimsedir, değişen kimse Swann'dır. Ortada aşık ve sevgili iki ayrı kimse var. Aşık sevgiliyi ya da sevgili aşığı kendi hedefine, birlikte götürmek istiyor. Oysa iki ayrı hedef ya da sadece birine ait bir hedef var. Fakat mesele ikisinin de bir diğerini kendi hedefine zorlaması ya da o hedefe birlikte gitme ısrarı. *Symposion* diyalogunda Pausanias aşk oyununun, bunun içinde yer alan kişilerin taraf değiştirmesine kadar sürdüğünü düşünür. Fakat *Swannlar'ın Tarafı*'nda aşk oyunu aşık Swann, sevgilinin tarafına geçince sonlanır. Sonunda aşk kıskançlık içindeki aşığı yok etmiş ve aşığı sevgiliye uyumlu kılarak, bu iki kişiyi aynı tarafta duran iki sevgiliye dönüştürmüştür.

Sonuç

Swann ve Marcel kendilerini sevildiklerine inandırmaya çalışırlar. Bu nedenle Swann aşkı beslemek için sanatı, Marcel ise sözcükleri kullanır. İkisi de aşk oyunu içinde başarısız kalır. Hayal gücünün hizmeti aşığı sevgiliye kavuşturmakta zayıf düşer. Swann tüm maddi ve zihinsel varlığını, ayrı bir değer dünyasına sahip Odette'e yakıştırarak bir entelektüelin çöküşünü kendi aşk olayında belgeler. Marcel Swann kadar cesur değildir. Ayrı aşk olayları karşılaştırma kabul etmemesine rağmen, Marcel'in aşk oyunları içindeki durumu Swann'inkinin yanında, *Kayıp Zamanın İzinde*'nin altıncı cildi olan *Albertine Kayıp*'ta karşılaşılabileceği gibi, bir Pirus Zaferi olarak daha başarılı görülebilir çünkü Marcel, kendisinin de alıkoyamadığı bir biçimde yaşamı, duygu ve düşüncelerini bir manzaranın içinde yerleri değiştirilebilir dekorlar olarak görür. Kişinin dünyasını oluşturan her şeyi birbirine bağlayarak onun tüm dünyasına yayılan, onu kavrayan ve şekillendiren aşk olsa da nihayetinde aşık ve sevgili ayrı varlıklardır. Buna rağmen aşk bir inanç ya da inandırma konusu değildir. Bu nedenle aşk, onunla yaşayan iki kişiyi birbirine bağlıyor görünse de karşılıksızdır. Aşığın her eylemi nafile bir karşılık

arayışıdır. Buna rağmen, aşık kişi geçmişteki aşk olayları içinden hüsrarla çıkmış olsa da bir kimseden soyutlanmış genel bir haz olmadığı için, örneğin kadınlar "hiç değişmeyen bir hazzın birbiriyle ikame edilebilir vasıtaları" olmadıkları için, bu kişi yeniden kendisini aşk olayları içinde bulur. (Proust, 2019: 161)

Swannlar'ın Tarafında da olduğu gibi romanlarda mutlu aşk yoktur. Aşkla ilgili olarak okunmaya değer bulunan öykülerde aşık ya da sevgilinin ya da her ikisinin mutsuz betimleniyor olduğu görülür. Bu durum bir öykünün aşkla ilgili değerlendirilmesi için neredeyse zorunlu bir koşul olarak karşımıza çıkar. *Swannların Tarafı* romanında mutsuz olan kişi aşık Swann'dır. Swann sevgilisi Odette ile evlendikten sonra Swann'ın ve Odette'in ilişkisi aşkla ilgili olarak takip edilme değerini yitirir. Bu saptamada "Evlilik aşkı öldürür." Düşüncesini savunmuyorum çünkü yazarın amacı Swann ve Odette arasında yaşanan aşkı, romanın kahramanı Marcel'in aşkına varabilmek için bir yan olay olarak geride bırakır. Dahası, anlatıcı Marcel daha ileriye gider ve Paris sosyetesinin gözde entelektüeli Swann'ı Odette'le evlendirdiğinde Swann'ın aşkıyla birlikte entelektüel faaliyetlerini de sonlandırır.

Swannların Tarafı romanında anlatılan Swann'ın aşkı, Platon'un *Symposion* diyalogundaki konuşmacıların beşincisi, aşkın kendisinin ne olduğunu ilk olarak tanımlamaya çalışan Agathon'un ve aşkın "güzellik düşüncesi"ne dikkat etmek olduğunu düşünen Diotima'nın düşüncelerine dikkatimizi çeker fakat sonuçta daha çok, aşkın bir kimseyi tanrısalılaştırdığını öne sürerek aşkı aşık açısından ele alan Phaidros'un görüşünü düşündürür. Bu öykü, bizi, Phaidros'un düşüncelerine döndürür çünkü anlatılan bu aşk olayında, sevgilinin varlığından söz edemeyiz. Swann'ın aşkına karşılık gelen bir sevgili göremiyoruz. Diğer taraftan, öykünün ilerleyişinde aşk bir tarafa bırakılır çünkü kişiler sevgili tarafında buluşturulur.

Phaidros'un fark ettiği, hiçbir mimari yapının aşka adanmamış olduğu gerçeği, böyle olmasına rağmen, bir düş kırıklığı yaratmamalıdır çünkü bir kimse için en etkili gerçeklik yaratıcı aktörün ne olduğunu araştırarak olursak bunun aşk olduğunu görecektik. Bundan önce, teselli edici olan şey, en azından Grek mitolojinde Eros'un bir tanrı sayılıyor olmasıdır. Belki de aşk hakkında bir tapınağın inşa edilmemiş olması talihli bir durumdur çünkü aşk hakkında inşa edilmiş tapınaklar mevcut olsaydı, bunların biçimi ve uygunluğu hakkında birçok kavgaya tanık olacaktık. Bunun nedeni, Eros'un etkisinin geçmiş olmamasıdır. Eros mimari bir yapıyla çağrılıyor olsaydı, bu durum Eros'un gücünü tek bir yönde sınırlamak olacaktı çünkü aşkın

Aristophanes'in dediği gibi yapıcı etkisinin yanında Phaidros, Pausanias, Eryksimakhos ve Diotima'nın söz konusu yaptığı yıkıcı etkileri de vardır. Tanrılara adanan şeyler, onların yeryüzünü unutmamaları için sunulurlar. Fakat, Eros henüz insan soyunun dünyasından ayrı bir Olympos'a taşınmış değildir. Eros hala etkin bir güç olarak sadece bizim aramızda değil öteki tanrıların arasında da dolaşır. Bunu görmek için *İlyada*⁸ ve *Odyseia*⁹ destanlarını ya da Marcel'in defalarca referans verdiği Dante'nin *İlahi Komedya*¹⁰ destanını okumak fazla bile olacaktır. İnsanların tapınma mekanları yalnızca taştan mimari yapılarla sınırlı değildir. Bakın, aşıklar sevgililerine tapıyorlar. Gerçekten de onu bedeniyle ve ruhuyla göz önüne aldığımızda, her insan aşka adanmış canlı bir tapındır. Haberleri olmasa da Gilberte Marcel için, Odette ise Swann için böyle birer tapındır. Sanat yapıtlarının bir kısmı da Eros'a adanmış canlandırılabilir tapınaklardır. Proust *Kayıp Zamanın İzinde* adlı romanıyla Eros için bir tapınak inşa etmiş görünüyor. Bu tapınağın içine girerseniz orada birçok insanın birbirlerine tapındıklarını görebilirsiniz.

Öyküdeki aşık olan Swann'ın aşka karşı dayanıksız durumuna ve aşkın onun için yaşanabilir formu olan düşüncelerinde derin acılar çekiyor olduğuna tanık oluyoruz. İstenmeyen durumlarda insanlardan etkilenmemek için onların sınırını kendi düşüncelerimizle daraltmaktan kaçınabiliriz. Ne yazık ki aşık, düşüncelerinde sevgiliyi daraltır. Aşık, sevgilinin ancak kendi düşüncelerinde gerçek bir şey olduğunu düşünür. Böylece gerçek olan soyuta indirgenir ve ikili bir hayat başlar: Ben ve o. Bunun ardından aşık, kendisini sevgiliden ayırmaya başlar çünkü gerçekler taraf tutmazlar. Kendisine ve sevgiliye zarar vermekten kaçınmaya aşık "dayanıklılık" der. Aşkın kanıtı, aşığın çektiği acılara dayanıklı olup olmamasıdır. Aşk üstün gelecekse, aşık dayanıksız olmalı. Bu nedenle romanın en ilgi çekici kısmı Swann'ın aşk acısı çektiği sayfalardır. "Bu da aşk mı?" sorusuna verilecek cevaplarda, aşka dayanılıp dayanılamayacağı sorusunun cevabı merak edilir. Bu nedenle aşık, çekilebilecek hiçbir acının tadını bizden esirgememeli. Beklentimiz şudur: Aşka hiçbir şeyin dayanıklı olmaması. Phaidros'un anlattığı gibi, Akhilleus ölmelidir, Alkestis de öyle. Fakat Orpheus gün ışığına sevgiliden yoksun dönmelidir. Marcel'in sık sık referans verdiği *İlahi Komedya*'da ise Dante Beatrice'e kavuşturulacağı cennete ulaşınca kadar tüm acılara katlanmalı. Bu aşıklardan biri diğerinden daha mutlu değil. Onların yaşamı mutsuzluk-

⁸ Paris ve Helene arasındaki aşk olayı Troya Savaşı'nın nedenidir. *İlyada* destanının devamı ve sonucunu da Akhilleus'un Patroklos'a duyduğu aşkla belirlenir.

⁹ Odyseus'un Penelope'ye duyduğu aşk ve bu aşkını devam ettirme arzusu *Odyseia* destanının tüm olaylarını belirler.

¹⁰ Dante'nin, sevgilisi Beatrice'e kavuşma yolculuğu *İlahi Komedya*'nın öyküsünü oluşturur.

la son bulur ve elde ettikleri ya da onlara layık görülen tek şey takdir ya da kınama olur. Orpheus kınanır, diğerleri takdir edilir. Böylece, onlara tanrıların yaptıklarından fazlası yapılamaz. Onları çektikleri acıyla takdir ediyoruz. Aralarında en çok acı çeken ve acıyı bile bile göze alanı Akhilleus olduğu için, o bir numaralı aşık ilan edilir.

Bir kimsenin, kendisinden daha aşağıda gördüğü bir şeye bağlanması onun tutsaklığına neden olur ve bu kimse kendisini "tutsak" düşmüş hissederek. Gerçekte ortada acı veren bir şey yoktur fakat acı çeken bir kimse görünür. Bu kimse, ancak daha üstün tuttuğu şeylerde kendisini özgür ve mutlu hisseder. En eski inançların acı çekmeye devam eden ya da sonsuz mutluluğa ermiş ruhları böyle bir düşünceyi izlerler. Tüm bunlara rağmen, içinde bulunduğumuz aşk olayı hakkındaki düşüncelerimiz ve aşk oyunları içinde çektiğimiz acılar, bizi, önceki ve mevcut aşklardan ayırır. Grek mitolojisinde Tanrılar insanın Olimpos'a tırmanmasına izin vermezler fakat onun aşağı doğru inışı de yasaktır. Diotima insanın yükselmesini istiyor, fakat insanın gözünü yukarıya ve aşağıya diken iniş çıkışlardan alıp insan seviyesine indiren Aristophanes'e göre "bütünlük arayışı"na sevk eden gücüyle aşk, parçalanmış haliyle insanları birbirlerine bağlayarak, böylece onları oldukları yerde oyalayarak tutabilir. Swann aksini düşünse de Odette Swann için yaratılmamıştı. Bizim için yaratılmamış olanlardan korku duyarız. İnanç sözcülerinin en üstün değeri olan Tanrı'nın korku salmasının nedeni budur. Sevginin dayanıklılık gerektirdiği düşüncesinin nedeni de budur. Bunları göz önüne alınca, Phaidros haklı görünüyor çünkü insanlar, olimposlulara, kendilerini bir tanrıya dönüştüren güçle, başka bir deyişle, aşkla karşı koyabilirler.

Aşkın yarattığı durumun gerçeklerle bağının olmamasının nedeni aşkın gerçeklik üreten aktörlerden biri olmasıdır. Dahası, aşk, gerçeklik üretim aktörlerinden en güçlüsüdür çünkü o zihnimizde canlandırdığımız şeyleri bir amaç doğrultusunda örgütler. Fakat çoğunluğun bir duyguya dayandığı yerde şeylerin örgütlenmesine değil daha çok dağıtılıp parçalanmasına tanık olunur. Olumlu duyguların gözlerini oyan nedir? Açıklık tutumuna kapallık ya da kişinin kendisini kendi görüşlerine hapsetmiş olması. Görüşümüzü değiştiren şeyler "gerçekler" oluyor, çünkü kişi farkında olmasa da kendi görüşleri içine kapalı olduğunu yine de bilir. Bu nedenle, gerçekten bilmeye cesaret göstermek istemez. Sanırım filozofu diğerlerinden ayıran özellik bu: Kendisini "bilme"yle gerçeğe açık tutmak. Acı çekmek ya da her şeyi acı verici hale getirmek kişinin en kolay gidebileceği yoldur. Neden şeyleri mutluluk kaynağına dönüştürmüyor aşık? Aşkın iptal ettiği önceki gerçekler daha

acı verici değil miydi? Sanırım bir parça katlanma ve fedakarlık olmalı. Acı, şeylerden değil bir kimsenin katlanmasından kaynaklanırsa aşk böylece başka bir beslenme kaynağı bulabilir. Biz aşkın sadece mutluluktan beslenmek zorunda olduğuna inanıyoruz. Bu, büyük bir yanılğı olabilir.

Kaynakça

Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2006.

Marcel Proust, Kayıp Zamanın İzinde, I. Cilt, Swann'ların Tarafı; Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde; Guermantes Tarafı, çev. Roza Hakmen, YKY, 2019.

Marcel Proust, Swann'ların Tarafı, çev. Roza Hakmen, YKY, 2022.

Plato, Symposium and the death of Socrates, tr. by Tom Griffith, Introduction by Jane O'Grady, Wordsworth Editions Limited, 1997.

Platon, Symposion, çev. Eyüp Çoraklı, Kabalcı Yayınevi, 2007.